

УДК: 37.025

РОЗВИТОК ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ В АНГЛІЇ (XIX – ПОЧАТОК XX СТ.)

викладач кафедри іноземних мов,

Головко І. О.,

Центральноукраїнський національний технічний університет,

Україна, Кропивницький

Розглянуто шляхи розвитку технічної освіти дорослих в Англії в XIX – початку XX ст. Виділено три етапи її історико-педагогічного розвитку як освітнього феномену – від заснованих меценатами закладів просвіти дорослих для подолання елементарної технічної безграмотності до створення державних технічних закладів різного рівня освіти. Проаналізовано еволюцію цього процесу від ідеї зародження технічної освіти дорослих до оформлення її як об'єкта державного регулювання за участю рад місцевого самоврядування після прийняття Закону про технічну освіту 1889 р. Висвітлено роль та місце технічної освіти дорослих в національній системі освіти в період, що розглядається. Показано залежність розвитку технічної освіти дорослих від суспільно-економічних умов, політики уряду, що характеризувалося зміною концептуалістики, суперечливістю, періодичністю піднесення та спаду.

Ключові слова: технічна освіта дорослих, пост-шкільне навчання, Закон про технічну освіту 1889 р., інститути механіків, учнівство, технічні коледжі, політехнікуми, муніципальні коледжі, Англія XIX – початок XX ст.

преподаватель кафедры иностранных языков, Головко И.А. / Центральноукраинский национальный технический университет, Украина, Кропивницкий

Рассмотрены пути развития технического образования взрослых в Англии в XIX – начале XX вв. Выделены три этапа её историко-педагогического

розвиття як освітнього феномена – від основаних меценатами просвітительних установ для ліквідації елементарної технічної безграмотності до створення державних технічних закладів різного рівня освіти. Проаналізована еволюція цього процесу від ідеї зародження технічної освіти дорослих до його становлення як об'єкта державного регулювання при участії органів місцевого самоврядування після прийняття Закону про технічну освіту 1889 г. Обозначено роль і місце технічної освіти дорослих в національній системі освіти в розглянутий період.

Ключові слова: технічна освіта дорослих, післяшкільне навчання, Закон про технічну освіту 1889, учнівство, інститути механіків, технічні коледжі, політехнікуми, Англія ХІХ – початок ХХ в.

Lecturer of Foreign Languages Department, I. Golovko. Adult technical education development in England (XIX – beginning of XX century) / Central-Ukrainian National Technical University, Ukraine, Kropyvnytskyi

The process of adult technical education development in nineteenth – early twentieth England is shown. Three main stages of its historical-pedagogical development are depicted – beginning with institutions founded by some charity and voluntarist organizations' and private individuals' philanthropic activities to overcome elementary technical illiteracy to the development of government technical institutions of various levels of education. The evolution of this process has been analyzed from thriving the idea of adult technical education to this educational phenomenon has become taking shape as an object of government regulations under local educational authorities after Technical Instruction Act 1889 was adopted, creating the basis for systematic development through local state initiative.

Key-words: adult technical education, post-school vocational education, Technical Instruction Act 1889, apprenticeship system, mechanics' institutions, technical colleges, polytechnics, England XIX – early XX c.

Вступ. Радикальні зміни в економіці та суспільстві, які відбуваються протягом перших десятиліть ХХІ ст. у світовому масштабі, прискорення

соціальних змін, перехід до інформаційного суспільства зумовлюють необхідність адекватних змін в освіті на всіх її рівнях, гнучкого врахування проблем глобалізації, постійних змін у технологіях (включаючи педагогічні), задоволення нових потреб різних виробничих галузей діяльності людини. В зв'язку з цим вищі технічні та політехнічні навчальні заклади, в силу своєї ваги для економічного розвитку України, становлять серйозну ланку вітчизняної освіти, чим викликають до себе посилену увагу освітянської спільноти. Одним з важливих завдань на даному етапі розвитку навчальних закладів з підготовки спеціалістів технічних професій та політехнічних спеціальностей є здатність вчасно та швидко реагувати на зміни, які відбуваються в світі та суспільстві, враховуючи сучасний запит на ринку праці, розробляти курси дисциплін, що користуються попитом і покликані відповідати підготовці висококваліфікованих робітників виробництва, і, разом з цим, визначати пріоритетні напрями в навчанні та вихованні не лише студентської молоді, а й дорослого населення.

Історія розвитку освіти дорослих не є новою і сягає вглиб попередніх століть. Німецький філософ Александер Капп вперше вжив термін андрагогіка в 30-х рр. XIX ст., однак на той час він не набув поширення. Важливим етапом у розвитку андрагогічної думки стало започаткування емпіричних досліджень й міжнародна співпраця з цього напрямку, оскільки промисловий розвиток країн висував перед освітою нові завдання. Так, у 1918 р. у Лондоні було засновано перше Світове товариство освіти дорослих. У 1919 р. Комітет з питань освіти дорослих Великої Британії підготував доповідь, в якій освіта дорослих, яка має бути одночасно «універсальною та неперервною», була визначена національним завданням, пріоритетним для Британії, [5, с. 18]. Цю доповідь вважають датою народження терміну «неперервна освіта». Однак слід зауважити, що розробка концепції неперервної освіти, як теоретичної основи принципів організації системи освіти, відноситься до 60-х рр. XX ст., і по-друге, не варто змішувати неперервну освіту з освітою дорослих – останнє є частиною першого [4, с. 37].

На сучасному етапі розвитку педагогічної думки історія розвитку освіти дорослих в Україні в другій половині XIX ст. неодноразово ставала предметом дослідження вітчизняних науковців. Так ретроспективний аспект освіти дорослих висвітлено в працях Л.Є. Сігаєвої, розвиток професійної освіти жінок в Україні (друга половина XIX – початок XX ст.) розглянуто в дослідженні О.В. Аніщенко, шляхи становлення та розвитку вищої технічної освіти Наддніпрянської України (остання чверть XIX – початок XX ст.) окреслені та проаналізовані в дисертаційній роботі С.М. Ховрича.

Значну цінність для педагогічної науки становлять дослідження вітчизняних вчених про розвиток освіти дорослих не лише на теренах України, а й за кордоном, в яких означені тенденції, методи та підходи до цього процесу. Ретроспективний огляд розвитку різних форм освіти дорослих в Англії подано у науково-педагогічних та історичних дослідженнях Д.О. Антонової, Л.А. Дімової, П.Г. Міжуєва, К.І. Салімової, Л.В. Сундукової, В.А. Мінькова та ін. [3; 7].

Історико-педагогічний аналіз тенденцій становлення та розвитку освіти дорослих в Англії провела українська дослідниця С.М. Коваленко [1]. Хоча головна частина дослідження була присвячена стану та перспективам розвитку освіти дорослих на сучасному етапі, вчена здійснила розвідку в глибину століть і висвітлила генезу процесу розвитку загальної освіти дорослих, визначила та охарактеризувала основні етапи становлення та розвитку цього освітнього феномену, дослідила еволюцію концепції освіти дорослих та розкрила особливості освіти дорослих як об'єкта державного регулювання. Однак тема технічної освіти дорослих в Англії (кінець XIX – початок XX ст.) при аналізі теорії і практики освіти в вітчизняній педагогіці до сих пір окремо не висвітлювалася, що й зумовило вибір нашої розвідки.

Формулювання мети статті та завдань. Провести аналіз розвитку технічної освіти дорослих в Англії у XIX – початку XX ст., виділити головні етапи цього процесу та розкрити його характерні риси, визначити роль та місце технічної освіти дорослих в національній системі освіти, показати

концептуальну зміну ролі уряду в розвитку технічної освіти дорослих після прийняття Закону про технічну освіту 1889 р.

Виклад основного матеріалу. В контексті висвітлення теми технічної освіти дорослих англійськими дослідниками існують певні розбіжності та складності в інтерпретації термінів «технічна», «професійна» освіта та «освіта дорослих». «Технічна освіта» іноді вживається в контексті як професійна освіта дорослих, а іноді відноситься до технічної освіти в школах. Також слід зважати на той факт, що саме поняття «школа» в англійських джерелах при розгляді тогочасного процесу розвитку навчальних закладів іноді відноситься до закладів, які в сучасному розумінні сприймаються як коледж. При визначенні вікової категорії «дорослий» потрібно мати на увазі, що в Англії лише в 1899 р. офіційно був встановлений нижчий поріг віку закінчення школи в 12 років; набагато пізніше, в 1918 р., уряд країни прийняв закон про освіту дорослих та юридично встановив вік випускника після обов'язкового навчання в школі в 14 років, що практично, через складні соціально-економічні умови після воєнного часу, з труднощами, вдалося здійснити починаючи з 1922 р.

Аналіз історико-педагогічних джерел дає підставу виділити три етапи розвитку технічної освіти дорослих в Англії, в період що розглядається. Так перший етап (початок XIX ст. – 1869 р.) – етап зародження ідеї технічної освіти позначився рухом створення інститутів механіків. В контексті технічної освіти ці заклади стали новими формами освіти дорослих. Такі фактори, як швидкі темпи розвитку техніки, шалена урбанізація змушували робітників конкурувати між собою на ринку праці та автоматично викликали потребу підвищення рівня кваліфікації шляхом отримання додаткових знань у галузі природничих, фізико-математичних наук, машинобудуванні, вдосконаленні техніки, які б «допомогли осмислити промислову революцію та взяти в ній участь» [1, с. 14-32] та сприяли популяризації такого роду інституцій просвіти дорослих. За досить короткий проміжок часу інститути завоювали народну прихильність та стали невід'ємною частиною життя цілої нації, про що красномовно свідчать статистичні дані: у 1824 р. їх налічувалося 13, у 1825 р. – 70, у 1826 р. – 100,

1841 р. – 300, 1850 р. – 600, 1851 р. – 700 [1, с. 42]. Навчальна програма інститутів механіків була комплексною та включала лекції з фізики, хімії, механіки, математики, літератури, мистецтва, а також практичні та лабораторні заняття [1, с. 40]. До послуг студентів працювали бібліотека, читальний зал, численні майстерні та лабораторії. Інститути механіків відіграли значну роль протягом більшої половини XIX ст., коли їх значна частина була інтегрована в національну систему освіти після прийняття Закону про технічну освіту 1889 р. За словами Е. Гріна, в період зародження технічної освіти дорослих вони відокремили загальну, наукову та технічну освіту від ремісничого навчання [13, с. 2; 12, с. 69].

У невеликих містах функцію інститутів механіків виконували товариства самовдосконалення для робітників. Як зауважив М. Садлер, прагнення до самоосвіти було характерною рисою в процесі набуття знань робітничим класом [14, с. 30], для просвіти яких в першій половині XIX ст. отримали поширення робітничі бібліотеки, книжкові клуби, товариства взаємного вдосконалення, гуртки читання та природознавчі філії Оуена, робітничий коледж в Лондоні, заснований чартистськими соціалістами в 1854 р. тощо [7, с. 30; 14, с. 20]. Більшість з цих нових форм освіти дорослих була представлена масштабними соціально-політичними рухами – оуенізмом, чартизмом та християнським соціалізмом [1, с. 42-46; 7; 14, с. 2]. Таким чином, данні факти дають підстави вважати, що технічна освіта дорослих, як і інші форми просвіти дорослих, виникла та розвивалася як позаінституційна форма.

Під впливом епохи Просвітництва та наукових відкриттів технічна освіта дорослих знайшла свою нішу і в колі заможних верств населення: дисидентські академії, які з'явилися та функціонували в попередньому столітті, були зародками навчальних закладів з природничими та технічними дисциплінами та дали поштовх для створення численних товариств у XIX ст.: філософсько-літературних спілок, антикварних та наукових товариств, дискусійних клубів, товариств політичних реформ та ін., характерною рисою яких був активний інтерес до наук, а у контексті промислової революції – прикладних наук. Ці

товариства та спілки стали досить популярною формою підвищення освітнього рівня дорослого населення із заможних кіл. Як відзначила С.М. Коваленко, англійська система освіти, що «завжди відрізнялася своєю архаїчністю та рутинністю, досить повільно пристосовувала свої навчальні програми до потреб розвитку суспільства, майже не включаючи прикладні науки в цикл предметів. Тому такі осередки, як наукові товариства, стали досить логічним наслідком прагнення людини до здобуття наукової інформації» [1, с. 40].

В середині XIX ст. були зроблені перші практичні кроки з боку уряду до створення державної системи технічної освіти в країні. Велика виставка 1851 р. насторожила британське суспільство та уряд можливими торгівельно-промисловими перевагами з боку континентальних конкурентів, що підштовхнуло уряд до певних заходів із залучення в сферу освіти. В 1853 р. був створений Департамент науки та мистецтв. Метою заснування цієї державної інституції було «сприяння та координація зусиль з розвитку технічної освіти, враховуючи існуючі школи всіх рівнів та різні громадські заклади», як то Гірничу школу та Філію практичної геології, однак, «за умови збереження їх попереднього організаційного устрою та з самостійним пошуком фінансових джерел, як засобів до існування» [9, с. 161]. Такий підхід до вирішення питання з технічною освітою лише в черговий раз підкреслив поширений на той час в англійському суспільстві «принцип невтручання» уряду в сферу освіти, його відмову утримувати заклади за державні кошти та перевагу добродійної ініціативи громадськості. З перших років свого існування Департамент науки та мистецтв спрямував свою діяльність у бік розвитку закладів освіти для дорослих, зокрема на відновлення роботи шкіл дизайну, яких у 1858 р. нараховувалося 56 з 35 000 учнів [9, с. 159]. Складніше вдавалося запровадити роботу природничих відділень ремісничих шкіл, на яких навчалося лише 450 студентів у 1859 р. І хоча фінансова допомога природничим відділенням від Департаменту за 1853–1859 рр.. була помірною – лише 898 ф. ст., завдяки натхненню та ініціативній діяльності Г. Коула, керівника Департаменту, новим підходам до навчання, видачі стипендій, залученні гарних та досвідчених

вчителів, кількість студентів природничих відділень ремісничих шкіл зросла в наступні роки до 10 230 учнів [9, с. 167].

Ще одним напрямком діяльності Департаменту науки та мистецтв стала його співпраця з Королівським товариством ремісників та зі Спілкою інститутів, яка керувала інститутами механіків. Сумісно ці три інституції заклали початок національній системі технічних іспитів у країні, які почали проводитися з 1856 р. [11]. Саме на базі інститутів механіків, як одних з головних постачальників претендентів на отримання кваліфікацій за результатами технічних іспитів, та випускників ремісничих шкіл та шкіл дизайну щорічно проводилися іспити та зростала кількість бажаючих приймати в них участь. Беручи до уваги брак учителів з природничих та науково-технічних дисциплін, керівництвом Департаменту науки та мистецтв були введені кваліфікаційні іспити для вчителів із природничих предметів з 1856 р. В вечірніх школах, на технічних та ремісничих курсах для дорослого населення, які претендували отримувати грошову допомогу від Департаменту, з 1862 р. була введена система «виплат за кінцевим результатом», яка проводилася незалежними екзаменаторами по оцінюванню результатів іспитів [2, с. 187].

Історико-педагогічний аналіз організації технічного навчання в Англії свідчить, що протягом більшої частини XIX ст. головним методом набуття професійних знань і навчання широкому спектру ремесел та навіть багатьом новим професіям було учнівство. Цей підхід стосувався всіх верств населення. Для вищих верств населення існувала система спадкових гільдій, де юнак проходив курс учнівства після закінчення університету, для нижчих верств, в контексті технічної освіти, учнівство мало відбуватися виключно в майстерні або на виробничій ділянці [2, с. 195; 3, с. 36, 51]. Вкорінений століттями суспільний погляд на майстерню, як на єдине місце, придатне для опанування ремеслом, значно гальмував створення державних технічних шкіл та коледжів для дорослих з підготовки ремісників, інженерів, підприємців та кваліфікованих управлінців, який би міг охопити прошарок середніх верств населення. Якщо у Франції та Пруссії невелика кількість таких навчальних

закладів вже існувала в 1840-х рр., то в Англії вони почали з'являтися лише в 1880-х рр. із започаткуванням вищих шкіл та перших технічних коледжів [13, с. 70-71]. Брак пост-шкільних закладів з технічної освіти став проблемою в національній системі освіти та свідчив про відсутність в Англії зв'язку між чистою наукою та її прикладним застосуванням протягом більшої частини ХІХ ст., чого спроміглися досягти в професійно-технічних навчальних закладах на континенті, як, наприклад, в школах мистецтв та ремесел та вищих школах Франції, у вищих технічних школах та політехнікумах Пруссії [13, с. 72-74]. Одним словом, технічного навчання.

Учнівство підкріплювалося теоретичною базою, яку робітничий клас міг отримати у вечірніх школах. Попри велику популярність серед дорослого населення, їм були присутні суттєві недоліки, які впливали на якість навчального процесу: навчання проводилося на низькому рівні та було неефективним, перш за все, через брак або низький поріг елементарної освіти серед їх учнів, не систематичне відвідування учнями занять у вечірній час через пізні години чи втому після робочого дня, несистемний підхід до проведення занять з боку лекторів [12, с. 152].

Ця тенденція проявилася і в процесі діяльності інститутів механіків в другій половині ХІХ ст., рух яких почав знижуватися через низький поріг грамотності робітників промислових галузей, коли їм почали пропонуватися лекції, а їх рівень знань був неналежним для опанування теорії науково-технічних та природничих дисциплін, однак саме цього вимагав науковий розвиток того часу та на що мали бути спрямовані інститути механіків. Причиною цьому була відсутність закону про початкову освіту в Англії, на відміну від інших європейських країн. Впритул до 1870 р. початкова освіта була важкодоступною для дітей робітничого класу через її відсутність в деяких регіонах країни та вузькою за принципами навчання [13, с. 71; 14, с. 14]. Учні отримували недостатній обсяг знань по закінченню школи, дидактичні принципи навчання в багатьох зі шкіл не забезпечували належний рівень знань. Суттєвим фактором був і низький або недостатній рівень життя, який не завжди

сприяв можливості регулярно відвідувати нижчими верствами населення навчальні заклади пост-шкільної освіти, якщо такі були в місцевості.

Таким чином, проведений аналіз історико-педагогічної літератури дає підстави виділити наступні характерні риси першого етапу розвитку технічної освіти дорослих (1800–1869): волюнтаристський підхід та спонтанний характер заснування технічних закладів з просвіти різних верств населення, нерівномірно розташованих по країні; опосередкована підтримка з боку уряду через Департамент науки та мистецтв, відсутність теоретичної бази, слабкі педагогіко-методичні підходи: учнівство, як метод, було неефективним, оскільки обмежувалося наданням лише базових практичних навичок, не підкріплених теорією та їх прикладним застосуванням; контингент учнів існуючих закладів просвіти вирізнявся низьким рівнем початкової освіти, подвоєним на нерегулярне відвідування занять та несистематичне їх проведення, іноді на неналежному рівні. Відсутність урядових реформ щодо технічної освіти позначилася на невизначеному законодавчо місці та статусі технічної освіти в національній системі освіти. Попри значні зусилля меценатів та філантропів розвинути технічну освіту дорослих, в середині XIX ст. почав спостерігатися певний спад її розвитку. Ситуація викликала значне суспільне занепокоєння та вимагала розв'язати завдання із заснування технічної освіти: започаткувати систему технічних шкіл з різними формами навчання та сучасними до епохи методами навчання на різних сходинках. Вирішити завдання подібного масштабу могла лише держава.

Другий етап розвитку технічної освіти дорослих – пошуково-новаторський (1870-1888) характеризується паралельними діями з боку уряду в заснуванні національної системи освіти та активними заходами недержавних об'єднань та приватних ініціатив до пошуку різних форм технічної освіти дорослих, заснування ними навчальних закладів. Другий етап датується роком прийняття Закону про початкову освіту 1870 р., який заклав початок створення національної системи освіти в країні, забезпечив адміністративне керування і контроль за сферою освіти з боку держави. Ухвала закону вказувала на суттєве

зміщення суспільних акцентів до ролі держави в суспільстві, на подолання непереборного століттям раніше принципу невтручання держави в сферу освіти, заснованої на принципах добровільності та добродійності. Закон також заклав базис для подальших реформ у сфері освіти, зокрема: введення обов'язковості освіти, обмеження трудового дня для дітей, віковий ліміт прийому дітей на роботу, сприяв підвищенню рівня грамотності населення в наступні десятиліття, що позитивно відбивалося на сприйнятті науково-технічних та природничих дисциплін.

Велике значення в цей період мало призначення та висновки численних королівських комісій: з вивчення природничих дисциплін в публічних школах (1864), стану викладання природничих та технічних дисциплін в школах (1872), з технічної освіти (1884), з реформування середньої освіти (1894), що свідчило про зміну концептуального сприйняття технічної освіти і суспільством, і урядом, як необхідного компоненту в навчальному курсі в умовах економічної конкуренції [8, с. 97-98].

Проте урядовий закон про статус та місце технічної освіти в існуючій національній системі освіти на даному етапі не був прийнятий, а відповідно, реалізований. Однією з причин була неузгодженість суспільного дискурсу всіх небайдужих до стану технічної освіти – освітян, парламентарів, промисловців щодо організаційно-дидактичних підходів та відсутність єдиної стратегії в проведенні державних реформ, на які б міг спиратися уряд з розробки конкретних заходів у прийнятті рішень з покращення ситуації з технічною освітою в країні. З їх боку пропонувалися різні, іноді навіть суперечливі погляди на дидактичні підходи щодо організації, змісту, форм та методів навчання. Так, наприклад, відомі вчені біолог Т. Хакслі та фізик Л. Плейфер були прихильниками практичного навчання в виробничій майстерні й дещо скептично сприймали теоретичний підхід ремісничих шкіл в Європі. Інші, як перший директор технічного коледжу Фінсбурі С. Томсон та цивільний інженер, почесний член Лондонської спілки Дж. Рассел, навпаки, виступали за

професіоналізацію навчання зі шкільної лави шляхом надання теоретичного базису [13, с. 71-72].

В 1880-і рр. намітилася тенденція активного залучення недержавних об'єднань у сприянні розвитку технічної та комерційної освіти дорослих. Так, ліврейні компанії країни в 1880 р. зареєстрували навчальну асоціацію як повноправний юридичний орган та задекларували її як Інститут Сіті та гільдій Лондона за покращення технічної освіти. Завдяки практичним крокам з боку цієї організації в Лондоні були засновані Центральний технічний інститут (1885) та дві школи (технічна школа Фінсбурі (1881) та школа дизайну в Кеннінгтоні (1879), як головні постачальники контингенту абітурієнтів для технічного інституту). На викладацькі посади в ці навчальні заклади були запрошені відомі спеціалісти, практики, дослідники – С. Томпсон, У.Е. Айртон, Г.Е. Армстронг. В коледжі Фінсбурі *вперше в країні* був запроваджений новий підхід – навчання студентів денного відділення окремо від вечірнього, що ввело в англійську систему освіти новий вид післяшкільного навчання – технічну школу. Навчально-методичне забезпечення включало лекційні аудиторії, фізичні та хімічні лабораторії та майстерні для практичних занять, фойє з рекреаційними залами та бібліотеку. Коледж Фінсбурі був новатором з введення евристичного методу в навчальний процес [11; 2, с. 108-112].

Також Інститут Сіті та гільдій увів кваліфікаційну систему іспитів з технічних дисциплін і видачі грантів [2, с. 359]. За сумісним рішенням іспити з технічних дисциплін перейшли від Королівської спілки ремісників в компетенцію екзаменаційної ради Інституту Сіті та гільдій Лондона та були розширені іспитами з технології виробництва й обробки. Іспити проводилися щорічно після проходження запроваджених Інститутом різних курсів та класів з прикладного навчання технічних та ремісничих професій на базі вечірніх шкіл та інститутів механіків по всій Британії та колоніях. Рада реєструвала, перевіряла курси та технічні класи, надавала їм оцінку та допомогу в вигляді консультацій та коштів. Екзаменаційна рада провела перші іспити у 1879 р., в яких взяли участь 202 кандидати в 23 екзаменаційних центрах, 151 кандидат

склав іспит. З кожним роком іспити приваблювали все більшу кількість учасників [11], і станом на 1890 р. кількість предметів, винесених на іспити, дорівнювала 49, кількість центрів – 219, кількість кандидатів, що приймали участь, – 6 781, з них – 3 507 склали іспити [11].

Нижча технічна освіта дорослих в цей період часу отримала ще один напрямок розвитку в формі політехнікуму на Регент-стріт, відкритим у 1882 р. на приватні кошти К. Хогга. Спершу політехнікум представляв собою щось на зразок початкової школи для дорослих. Поступово він розрісся в заклад, де нараховувалося більше сотні лише вечірніх класів із самих різних галузей знань та ручної праці, різних клубів, гуртків, асоціацій тощо. Головною метою політехнікуму, як і більшості тогочасних навчальних закладів, було надавати «корисне знання», проте заклад також пропонував та організовував різноманітну розумову та розважальну діяльність, громадські, атлетичні, літературні спілки та гуртки, щоб «залучити в свої стіни найкращу частину молодого населення» [10, с. 50].

Під впливом активної діяльності закладу в країні розгорнувся рух за створення мережі політехнікумів та підтримку інших закладів просвіти дорослих. Так у Лондоні у 1883 р. був прийнятий муніципальний закон про добродійність мешканців міста. Згідно закону місцеві грошові надлишки мали бути використані на «пріоритетні напрямки з покращення фізичного, соціального, морального стану мешканців з бідних верств мегаполісу» [11]. Закон був досить прогресивним на той час, його цілі повністю відповідали потребам того періоду та охоплювали цілий ряд освітньо-педагогічних завдань: сприяти освіті бідних жителів мегаполісу наданням початкової, технічної освіти, проводити курси з ремісничого, мистецького та художнього навчання шляхом читання вечірніх лекцій; засновувати та підтримувати фонди бібліотек, музеїв та виставочних залів з виробами художніх мистецтв, ремісничих виробів та промислових товарів різних галузей; покращувати та розширювати освітні заклади (робітничі клуби для чоловіків та жіночі інститути); зберігати,

фінансувати розважальні місця для відпочинку молоді; сприяти покращенню фізичного, соціального та морального стану бідних верств населення міста.

Значний розвиток у цей період отримала вища технічна освіта, представлена місцевими коледжами, які стали з'являтися в промислових провінційних центрах в 70-80-х рр. XIX ст., та вводили в свої курси прикладне навчання: коледж Оуена, Манчестер (1873), Йоркширський коледж природничих наук, Лідс (1874), коледж Фірта, Шеффілд (1879), коледж Мейсона, Бірмінгем (1880), Університетський коледж, Ліверпуль (1881), згодом і менші муніципальні коледжі – Саутгемптона (1862), Ексетера (1865), Брістоля (1876), Ноттингема (1881) та Редінга (1893). На відміну від закладів просвіти дорослих попереднього періоду, ці заклади мали три концептуально відмінні від них риси. Перше, всі вони були засновані місцевими промисловцями та отримали суттєву фінансову підтримку з їх боку; друге, навчальний план та дослідницька робота міських коледжів були тісно пов'язані з потребами національної та регіональної промисловості; третє, значна кількість студентів цих навчальних закладів були вихідцями з родин промисловців та підприємців та приблизно від однієї треті до половини випускників з Бірмінгема, Ньюкасла, Брістоля та Манчестера пов'язували свою подальшу кар'єру з промисловістю. Вони були «потужною рушійною силою для створення людського капіталу, що піднімала британську промисловість» [15, с. 162].

Узагальнюючи викладені вище факти, маємо зазначити, що другий етап характеризується поєднанням законодавчої діяльності уряду з заснування національної системи освіти з паралельними діями недержавних об'єднань у заснуванні різних форм технічної освіти дорослих. Прийняття низки урядових законів про початкову освіту 1870 р., обов'язкову початкову освіту 1881 р. заклало базис для сприйняття більш грамотним населенням технічної освіти, призначення ряду королівських комісій сприяло всебічному вивченню шляхів та визначенню конкретних заходів щодо впровадження технічної освіти на державному рівні. Велике значення на цьому етапі мало введення Сіті та гільдіями Лондона технологічних іспитів, заснування технічних шкіл, що

заклало основу для спеціалізації навчання, заснування місцевими промисловцями муніципальних коледжів з прикладним підходом навчання, відкриття політехнікуму на Регент-стріт, діяльність якого дала імпульс до створення мережі політехнікумів у місті протягом наступного десятиліття.

Третій період розвитку технічної освіти дорослих (1889–1914) – етап набуття технічною освітою дорослих певної цілісності та оформленості на всіх рівнях. Хвиля благодійних та волонтаристських ініціатив, суспільний дискурс та потреби часу підштовхнули уряд до прийняття Закону про технічну освіту 1889 р., після чого її розвиток перейшов на новий рівень. Згідно закону навчальні заклади отримали право включати в програми шкіл курси предметів з науково-технічного навчання. Однак, технічне навчання розглядалося як теоретичне вивчення наукових та ремісничих принципів, які стосувалися виробництва, та ознайомлення зі застосуванням наукових принципів до різних галузей ремісництва, промисловості, комерції, сільського господарства та сфери обслуговування. Програма «технічної освіти» не передбачала практичне навчання володінню ремісничою майстерністю [2, с. 206; 3, с. 24].

Згідно Закону про технічну освіту 1889 р., місцеві ради отримали право засновувати технічні курси та школи в своїх місцевостях або змінювати профіль уже існуючих закладів на технічний, включаючи технічні заклади сектору позашкільної освіти. Закон також визначив шляхи фінансового забезпечення технічної освіти на місцях: місцеві ради отримали право вводити податок на потреби технічної освіти з місцевого податку, пізніше – шляхом використання податку на горілчані вироби. Щорічна сума стала відомою як «віскі гроші» і на певний час зробила великий внесок у період розбудови закладів з технічного навчання в країні: в більшості графств збільшилася кількість навчальних закладів технічного профілю, які почали поступово задовольняти зростаючий попит на спеціалістів технічного профілю [11; 13, с. 94]. Зростання кількості технічних закладів мало місце особливо в промислових містах північного регіону. За останню декаду XIX ст. 25 закладів змінили свій профіль на технічний, з яких 12 були в складі рад [15, с. 162].

Рух за поширення технічної освіти в краї розгорнувся та знайшов своє місце в широкій мережі позаінституційних навчальних закладів – колишніх інститутах механіків, закладах тверезості, політехнікумах, міських та сільських залах-читальнях, бібліотеках та деяких добродійних школах, при яких відкривалися технічні курси та класи для дорослого населення. Були створені окружні комітети з технічної освіти, які відіграли важливу роль у поширенні цього руху протягом 1890-х рр.. – вони ефективно сприяли появі та надавали різного роду підтримку новим міським технічним коледжам.

В Лондоні все більшу підтримку отримувал рух за створення політехнікумів. У 1897 р. вже більше дев'яти тисяч слухачів відвідували заняття політехнікуму на Регент-стрит, більша частина з них – у вечірній час. Деякі класи комбінувалися в відділення, наприклад, інженерне, фотографічне, дозволялося відвідувати курси дисциплін за вибором. Теоретичне обґрунтування наукових принципів з технічних спеціальностей поєднувалося в закладі з практичним навчанням під керівництвом досвідчених майстрів. За моделлю політехнікуму на Регент-стрит почали з'являтися й інші на кошти, отримані в ході муніципальної добродійної акції від мешканців міста (1883), про що зазначалося раніше. Внески були значно поповнені з інших джерел, зокрема ліврейними компаніями. Так, наприклад, компанія торговців дорогими тканинами взяла шефство над Народним палацом, компанія ювелірів здійснювала загальне керівництво закладу Голдсмит, компанія сукноробів виділила кошти на устрій Північного політехнікуму, Сіті і гільдії Лондона надавали допомогу іншим закладам. Таким чином, у 1903 р. в Лондоні нараховувалося вже 12 політехнікумів [6, с. 45; 12].

Муніципальні коледжі, які представляли заклади вищої технічної освіти дорослих, на початку XX ст. отримали Королівські хартії та почали функціонувати як окремі вищі навчальні заклади університетського рівня. Головною особливістю цих закладів стало введення спеціалізації навчання. Окрім курсів з мистецтва та точних дисциплін ці університети мали програми в таких галузях, як комерція, господарювання, суспільна адміністрація,

технологія та прикладні науки. Вони задовольняли потреби в технології та робочій силі, адресувалися до професійних потреб середніх класів, набирали контингент з цього прошарку населення і пропонували їм більш утилітарну підготовку для кар'єри [15, с. 164].

Закон про освіту 1902 р., попри велике значення для середньої освіти, мало чим сприяв розвитку технічної освіти, адміністративне керування якою відтоді покладалося на місцеві відділи освіти, які не мали попереднього досвіду в цій сфері: їм доводилося поєднувати та узгоджувати між собою функції двох скасованих установ – Департаменту освіти та Департаменту науки та ремесел, а також Благодійної комісії, яка керувала видачою стипендій. Опанування новими призначеннями місцевими відділами освіти зайняло певний час, що, несумнівно, відволікло їх від вирішення питань інтенсивного розвитку технічної освіти та уповільнило її розвиток. Гроші витрачалися радами здебільше на укріплення середньої ланки освіти, введення природничих дисциплін в школах, а не на заснування нових чи облаштування існуючих технічних шкіл, введення науково-технічних дисциплін з прикладним підходом до навчання, що вказувало на невизначеність місця технічної освіти в національній системі освіти. Прогрес розвитку технічної освіти на початку XX ст. був дуже повільним та, навіть, депресивним у порівнянні з останніми декадами XIX ст. В рамках подальшої освіти дорослих, технічна освіта дорослих закріпилася на додаткових відділеннях та курсах при технічних коледжах, де на початку XX ст. були введені «курси по згрупованим предметам», які поділялися на нижчі, середні та вищі в залежності від віку, рівня знань та попередньо отриманої освіти.

Отже, на третьому етапі відбувається оформлення технічної освіти дорослих на всіх рівнях. Він характеризується наданням технічній освіті офіційного статусу на національному рівні, регулюванням технічною освітою та її фінансування з боку місцевих рад самоврядування після прийняття урядом Закону про технічну освіту 1889 р. та окружних комітетів з технічної освіти, які здійснювали їх розвиток, контроль та управління після Закону про освіту 1902 р.

Створюється широка мережа технічних навчальних закладів освіти дорослих, представлених вечірніми школами з ремісничими та технічними курсами та класами, політехнікумами, технічними коледжами на рівні нижчої технічної освіти та муніципальними університетськими коледжами на рівні вищої освіти, які на початку XX ст. отримують статус університетів. Однак в другій декаді XX ст. в розвитку технічної освіти дорослих спостерігався певний спад, викликаний суперечливістю форм організації технічної освіти та методів впровадження навчання в зв'язку з реформуванням освітнього сектору.

Таким чином, теоретичне й практичне обґрунтування процесу надало підстави виокремити такі його послідовні етапи: I (1800–1869) – етап зародження ідеї технічної освіти (ліквідація технічної неграмотності шляхом створення інститутів механіків, відновлення шкіл ремісництва та мистецтв, створення Департаменту науки та мистецтв та введення технічних іспитів), II (1870–1888) – пошуково-новаторський етап (початок державного регулювання початковою освітою як базисом для розвитку технічної освіти та діяльність недержавних об'єднань у сприянні розвитку технічної та комерційної освіти дорослих, пошук нових форм технічної освіти); III (1889–1914) – етап набуття технічною освітою дорослих відносної цілісності на всіх рівнях та оформлення її як об'єкта державного регулювання (прийняття Закону про технічну освіту 1889 р., адміністрування з боку освітніх рад місцевого самоврядування після 1902 р.).

Підсумовуючи викладене вище, зазначимо, технічна освіта дорослих в Англії має довге коріння і як освітній феномен пройшла декілька етапів свого історико-педагогічного розвитку – від заснування меценатами закладів просвіти дорослих з елементами технічного навчання до державних технічних закладів різного рівня. Як і освіта дорослих в цілому, протягом довгого часу вона розвивалася як позаінституційна форма освіти за активним сприянням меценатів та неурядових спілок, асоціацій, громадськості. Процес реалізації ідеї технічної освіти дорослих характеризувався закономірним розвитком

суспільно-економічних умов, зміною концептуалістики, суперечливістю, періодичністю піднесення та спаду.

Література:

1. Коваленко, С. М. (2005) *Тенденції розвитку освіти дорослих в Англії (остання чверть XX – початок XXI століття)*. (Дис. канд. пед. наук). Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка, Суми.
2. Леклерк, М. (1899) *Воспитание и общество в Англии*. Санкт-Петербург: Знание.
3. Мижугев, П. Г. (1897) *Взгляды и деятельность Национальной ассоциации для распространения технического и реформы среднего образования в Англии*. Санкт-Петербург: Техническое образование.
4. Кулькин, А. М. (Ред.). (1983) *Научно-технический прогресс и проблема высшей школы: Науковедение за рубежом*. Москва.
5. Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України. (2009) *Освіта дорослих : теорія, досвід, перспективи*. (Вип. 1). Київ: ПП Лисенко М. М.
6. Роже, М. (1910) *Техническое и профессиональное образование в Англии. Техническое и коммерческое образование*, 1, 44–56.
7. Салимова, К. (1960) *Борьба за народное образование в чартистском движении*. Москва: Академия педагогических наук РСФСР.
8. Argles, M. (1959) The Royal Commission on Technical Instruction, 1881-4. *The Vocational Aspect of Education*, 31 (23), 97-104, DOI: 10.1080/030578759800000081
9. Bishop, A. S. (1971) *The Rise of a Central Authority in English Education*. Cambridge: Cambridge University Press
10. *Educating Mind, Body and Spirit. The legacy of Quentin Hogg and The Polytechnic, 1864–1992. The History of the University of Westminster. Part Three*. <<http://www.uwestminsterpress.co.uk/site/books/download/13/1634/educating-mind-body-spirit/>> (2018, October, 31)
11. Evans, R. *Technical Education*. <<https://bit.ly/2yzd3Rk>> (2018, October, 26)

12. Gordon, W. Roderick & Michael D. Stephens. (1970) Approaches to technical education in 19th-century England. *The Vocational Aspect of Education*, 22 (53), 151-157. DOI: 10.1080/03057877080000231
13. Green, A. (1997) *Education, Globalization and the Nation State*. Palgrave Macmillan UK.
14. Sadler, M. (1907) *Continuation schools in England and Elsewhere: Their Place in the Educational System of an Industrial and Commercial State*. Manchester University Press.
15. Sanderson, M. (2002) Education and Economic Decline in Britain, 1870 to the 1990s. In M. Dintenfass, J. P. Dormois (Eds.) *The British Industrial Decline* (p. 155-174). London and New York: Routledge.

References:

1. Kovalenko, S. M. (2005) *Tendentsii osvity doroslykh v Anglii (ostannya chvert XX – pochatok XXI stolittya)* [Tendencies of adult education in England (late XX – beginning of XXI century)]. (Dis. cand. ped. nauk). Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko, Sumy. [in Ukrainian].
2. Leklerk, M. (1899) *Vospitanie i obshchestvo v Anglii* [Education and society in England]. S-Pb: “Znanie”. [in Russian].
3. Mizhuev, P. G. (1897) *Vzglyady i deyatelnost Natsionalnoj assotsiatsii dlja rasprostraneniya technicheskogo i reformy srednego obrazovaniya v Anglii* [Points of view and activity of National Association for Promoting technical and reforming secondary education in England]. St.-Petersburg. ‘Technicheskoye obrazovaniye’. [Technical education]. [in Russian].
4. Kulkin, A. M. (Ed.). (1983) *Nauchno-technicheskiy progress i problemy vyshey shkoly: Naukovedeniye za rubezhom* [Science-technical progress and problems of higher school]. Moskva. [in Russian].
5. Pedagogical and adult education institute of NAPS Ukraine. (2009) *Osvita doroslykh: teoriya, dosvid, perspektivy* [Adult Education: theory, experience, perspectives]. (Vyp. 1). Kyiv: PP Lysenko M. M. [in Ukrainian].

6. Rozhe, M. (1910) *Technicheskoe i professionalnoe obrazovanie v Anglii* [Technical and professional education in England]. *Technicheskoe i kommercheskoe obrazovanie* [Technical and commercial education], no. 1, 44–56. [in Russian].
7. Salimova K. (1960) *Borba za narodnoje obrazovanije v chartistskom dvizhenii* [Struggle for popular education and chartists' movement]. Moskva: Izd-vo Akadem. ped. nauk RSFSR [Published by Pedagogical Sciences Academy of RSFSR]. [in Russian].
8. Argles, M. (1959) The Royal Commission on Technical Instruction, 1881-4 *The Vocational Aspect of Education*, no 11(23), 97-104. DOI: 10.1080/03057875980000081. [in English]
9. Bishop, A. S. (1971) *The Rise of a Central Authority in English*. Cambridge: Cambridge University Press. [in English].
10. *Educating Mind, Body and Spirit. The legacy of Quentin Hogg and The Polytechnic, 1864–1992. The History of the University of Westminster. Part Three*. Retrieved from:
<http://www.uwestminsterpress.co.uk/site/books/download/13/1634/educating-mind-body-spirit/> (2018, October, 26). [in English].
11. Evans, R. *Technical Education*. Retrieved from: <https://bit.ly/2yzd3Rk> (2018, October 31). [in English].
12. Gordon, W. Roderick & Michael D. Stephens (1970). Approaches to technical education in 19th-century England. *The Vocational Aspect of Education*, no. 22(53), 151-157. DOI : 10.1080/03057877080000231. [in English].
13. Green, A. (1997). *Education, Globalization and the Nation State*. Palgrave Macmillan UK. [in English].
14. Sadler, M. (1907). *Continuation schools in England and Elsewhere: Their Place in the Educational System of an Industrial and Commercial State*. Manchester University Press. [in English].
15. Sanderson, M. (2002) Education and Economic Decline in Britain, 1870 to the 1990s. In Dintenfass M., Jean-Pier Dormois (Eds.). *The British Industrial Decline* (155-174). London and New York: Routledge. [in English].